

Edebî Eleştiri Dergisi

(Journal of Literary Criticism)

Cilt 1, Sayı 1, Aralık 2017

YÜKLENME TARİHİ: 18.10.2017 KABUL TARİHİ: 17.12.2017 YAYIN TARİHİ: 29.12.2017

İbrahim BİRİCİK
Aydınlanma Üniversitesi
Doktora Öğrencisi
İbrahim.bd@hotmail.com
ORCID ID: 0000-0003-0046-
5652

“EDEBİYAT KURAMI”NIN ANLATMAK İSTEDİĞİ

WANTED TO EXPRESS OF
“THEORY OF LITERATURE”

ÖZ

Terry Eagleton'ın 1983 yılında ilk baskısını yaptığı “Edebiyat Kuramı” kitabı, okumayanlar için görünüşte edebiyatı bir bilim olarak ele alıp edebiyatın kuramsal yansımalarının teorik temellerinin atıldığı bir kitapmış gibi görünür. Ancak bu kitap, sadece edebiyatın kuramlarından bahsetmez. Bu durum, yazarın da kendi ifadesiyle kitabının çok okunmasının ve bu kitabın akademi ötesi bir okur kitlesini kendine çekebilmesinin nedenlerinden biridir.

Teori temelli didaktikliğinden ziyade edebiyatın “edebî”liğini değil de insan bilimleri menşeli bir yaklaşım olduğunu ele alan bu kitap, edebiyatın ne olduğunu sorgulayarak edebiyat kuramının tanımına ulaşabileceğini söyler. Böylece edebiyat kuramının elitist zümrenin hegemonyasından kurtularak edebiyatın, “öteki” olarak görülen gruplarca da şekillendirildiğini ispat eder. Bu şekillendiriliş yadırganmamalıdır. Çünkü 20. yüzyıl, toplumların hem sosyolojik hem de ideolojik şekilde dönüşüm ve değişimlerin yaşandığı bir zaman dilimidir.

Bu makale; Terry Eagleton'ın eleştirel bir gözle baktığı edebiyat kuramlarının toplumun kendisinden ve tarihinden bağımsız düşünülmemeyeceğini gözler önüne sermeyi amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Edebiyat, kuram, toplum ve tarih.

ABSTRACT

The book “Theory of Literature” by Terry Eagleton, which was first published in 1983, seems to be a book, in which the theoretical bases of its theoretical reflections are laid by regarding literature as science, for those who have not read apparently. However, this book does not only talk about the theories of literature. This is one of the reasons, by the author's own expression, why his book has been read too much and attracted a mass of readers beyond academia.

Rather than theory-based didacticity, this book deals with the fact that literature is not a “literary”, but an approach based on human sciences, and tells that the definition of literature theory can be reached by questioning what literature is. In this way, the theory of literature is liberated from the hegemony of the elitist coterie and proves that literature is also shaped by groups seen as “the other”. This shaping should not be found odd because 20th century is a time period when both sociological and ideological transformations and changes are experienced by societies.

This article; It aims to point out that Terry Eagleton's critical theories of literature cannot be considered independently of society itself and its history.

Keywords: Literature, theory, society and history

Giriş

“Edebiyat nedir?” diye soran Eagleton, edebiyat kuramını tanımlamak için verilecek cevabın önemli olduğunu söyler. Her kurmaca ve hayali yazının edebiyat olarak addedilemeyeceğini belirtir. Örnek olarak da Süpermen çizgi romanını verir. Daha sonra edebiyatın kurmaca ve hayal ürünü oluşuna göre değil; dili kendine özgü şekilde kullanıp kullanmamasına göre ayrımlanacağını belirtir ve iki cümle ile bunu örneklendirir. “*Ey sükûnetin el değmemiş gelini*”, “*Sürücülerin grevde olduğunu bilmiyor musun?*” (Eagleton, 2014:17)

Rus Biçimcileri'nin 1917'den önce ortaya çıkarak Victor Şiklovski önderliğinde metnin maddi gerçekliğine dikkat çektiklerini söyleyen Eagleton, bu kuramın/kuramcılarının metnin fikir iletme amacı ve toplumun aynası olmadığını söyleyerek edebi içeriğin analizinden ziyade edebi biçimin analizine yoğunlaştıklarını söyler. Çünkü bu kuramcılara göre sanat, toplumsal gerçeklikle ilgilenmemelidir.¹ Biçimciler, edebi dili normdan sapma olarak gördükleri için günlük dilin ortaklığında paydaşlık problemi yaşanabilir. Zaten bu kurama göre eleştirinin nesnesi, edebiyat değil; edebiliktir. Normlar ve sapmaların toplumsal ve tarihi bağlamlara göre değiştiğine vurgu yapılır. “*Amma kargacık burgacık yazmış*” cümlesi Knut Hamsun'un romanında geçtiği için bağlam itibarıyla edebi bir dil olarak algılanır. Kitapta bu tür örneklemeler yapıldığı gibi dilsel sapmalara ve yadırgatmalara da örnek verilir. “*Köpekler, yürüyen merdivenlerde kucağı alınmalı*” cümlesini her okuyan farklı algılayabilir. “*Almak mecburi mi? Köpeği olmayan yürüyen merdivenlerden çıkamaz mı?*” (Eagleton, 2014:27) soruları aslında dilsel sapmalara da örnektir. Ya da “*way out*” un İngiliz İngilizcesinde “*çıkış*” anlamına gelirken, Amerikan İngilizcesinde “*taa uzakta*” anlamında olması gibi. Böylelikle edebiyatın, anlatılan şeyin gerçekliğinden ziyade anlatma biçimi üzerine odaklanarak kendine göndermede bulunan bir dil oluşturduğu görüşü dile getirilir.

Bu bölümde edebiyatın değer yargılarının tarihsel bağlamda değişken olduğu, bu yargıların toplumsal ideolojilerle de ilgili olduğu, bu değer yargılarının da iktidarı sağlama almak için varsayım olduğu dile getirilerek bir sonraki bölüm ile bu tezler ispatlanmaya çalışılır.

İngiliz Edebiyatının Yükselişi

Bu bölümde İngiliz edebiyatının sergüzeştine değinilir. 18.yüzyıl İngiltere'sinde metnin edebiliği, ideoloji perspektifinde değerlendirilir. İç savaştan sonra orta sınıfı, egemen aristokrasi ile kaynaştırmak için bir araç olarak görülen edebiyat, kapitalist sanayi anlayışının da araya girmesiyle bireyin sığındığı bir adacığa dönüşür. 19. yüzyılda aydınlanma felsefesi ile din ve kilise prestij kaybederken dinin misyonunu edebiyatın aldığına değinilir. Böylelikle hem işçi sınıfı hem de orta sınıf edebiyat vasıtasıyla uyutulur. Hatta

¹ Eagleton, burada Rus Biçimcilerinin analitik yöntemlerinin günümüze dek geçerliliğini koruduğunu öne sürer.

edebiyatın yumuşatıcı ve insanileştirici gücünden dolayı 3. sınıf erkeklere de roman okumaları tavsiye edilir.

1.Dünya savaşının araya girmesiyle edebiyata sloganik bir misyon verilerek edebiyat, milli kimlik inşa etme uğraşı haline gelir. Savaştan sonra 1930'larda *Scrutiny*² adıyla eleştiri dergisi etrafında toplananlar, toplumsal ve siyasi konulara eğilerek kutsal atfedilen nesnelere titizlikle analiz ederler. F.R. Leavis önderliğinde kurulan bu dergi, yakın okuma tekniğini nazara almalarına ve de aristokratlardan da nefret etmelerine rağmen 1953'e kadar devam eder.

Bunun yanında 1930'larda Amerika menşeli bir Yeni Eleştiri³ kuramı çıkar ve şiiri merkeze alan bir yaklaşımla metni rasyonel söylemden ve toplumsal bağlamdan kopararak şiire sadece duyamsal olarak yaklaşırlar.⁴

Fenomenoloji, Yorumbilgisi, Alımlama Kuramı

Bu bölümde, dünya savaşları geçiren Avrupa Uygarlığı'nın her alanda kaybedilmeye yüz tutmuş bilgilerinin ve epistemolojik sisteminin çökmemesi için Husserl, fenomenoloji adıyla nesne-bilinç üzerine temellendirilen ve gerçekliğin zihnimizde "saf" bir biçimde olduğunu söyleyen bir yaklaşımla ortaya çıkar. Çünkü gerçeklik algısı da parçalanmıştır. Burada asıl amaç, güvenilir bir bilginin inşa edilmesini sağlamaktır. Bu yaklaşımda metnin kendisi, yazarın bilincinin saf tecessümüne indirgenir. Biçimciler gibi bu yaklaşım da tarihsel bağlam, yazar, üretim koşulları vs dikkate almaz. Yazarın derinliklerine nüfuz etmek için nesneliliği ve tarafsızlığı esas alır. Önyargıdan da arındırılacağı için farklı tarihsellikteki farklı temalar, bir birlikteli içinde ele alınır.

Heidegger ise Husserl'in insan-anlam-dil-özne yaklaşımına karşı çıkarak var oluşu esas alıp sonra özne olduğumuzu ve dünyanın bir parçası olduğumuz için de dünyayı nesneleştiremeyeceğimizi belirtir. Çünkü dil, dünyayı oluşturur ve öznenin önce var olur. Heidegger'in bu yaklaşımında insan kendini metne açmamalı/sunmamalı, metnin varlığına boyun eğmemelidir. Çünkü özne, dünyanın hakikatinin bahsettiği ortamda var olduğu için edebiyatın bu var olmaya çalışan özneyi pasifize etmesine karşı çıkmaktadır. Heidegger, bu felsefi girişimini "varlığın yorumbilgisi" olarak tanımlar. Tabiki Heidegger'in halef ve selefleri olan Gadamer ve Dilthey'i unutmamak gerekir.

²Jale Parla'nın ifadesiyle derginin de adından anlaşılacağı üzere İngiltere'de ölmüş olan sanatı tekrar canlandırabilmek için edebiyatı külli bir şekilde araştırma ve incelemeye tabi tutuyordu. Bu dergi sayesinde edebiyatla uğraşmak, saygın bir hale geldi.

³ Bu yaklaşım, İngiltere'deki *Scrutiny* adlı dergiyle aynı misyonu taşımaktaydı. İki yaklaşım arasındaki köprüyü ise I.A. Richards kurmuştur.

⁴ Berna Moran'a (2004:72) göre bu kuramın eleştirmenleri biyografiye ve yazarın psikolojisine bağlı eleştiri akımlarını yetersiz ve yararsız görerek edebî eseri temel alan bir eleştiriye yöneltiler. I.A. Richards ve T.S. Eliot, edebî eserlerin yazardan, okurdan, tarihi ve toplumsal şartlardan bağımsız olarak incelenebileceğini savundular. Edebî eseri kendi içinde kapalı bir sistem oluşturan bir yapı olarak ele aldılar.

Yazar-niyet-anlam üçgeninde farklı yaklaşımlar meydana gelir. Kimileri yazarın niyetinin okur tarafından çalınmamasını dile getirip yazarın olası anlamını korumaya çalışırken Eagleton'a göre anlamlar her zaman bir yanı kaygan dil ürünleridir ve yazarın niyetini korumaya çalışanlar Eagleton tarafından eleştirilir. Gadamer de geçmiş döneme ait eserin yorumunu, geçmiş-bugün diyalogundan oluştuğunu söyleyerek yorumbilgisinin, geçmişe ait eserlerin üzerine yoğunlaşma eğiliminde olduğunu belirtir. Yakın tarihte de yorumbilgisi Almanya'da alımlama kuramı olarak algılanır.

Bu kuram, okurun edebiyattaki rolünü inceler. Çünkü metinler kitap raflarında değil; okurun zihninde anlamlandırıldıklarında yaşarlar. Böylelikle modern edebiyat kuramı da yazar-metin-okur kronolojisinde gelişimini sürdürür. Okurdan örtük bağlantılar kurarak boşlukların doldurulması istenir. Bu süreçte hem okur hem de metin dönüşüm yaşar. Ingarden'e göre ise boyama kitabı-yayınevi talimatı arasındaki ilişki gibi eser-okur arasından da ilişki olmalıdır. Okur, metnin çok anlamlı yapısıyla cebelleşirken aynı zamanda tutarlılığı muhafaza etmek zorundadır. Iser'in bu yaklaşımının tam zıttına hareket eden R.Barthes ise metnin, yorumbilgisinden ziyade erotizm bilgisi gerektiğini savunur. Böylelikle okurun metnin amaçlı hazlarından ziyade dilin coşkusuna kapılmasını ister. J.P.Sartre ise metnin, potansiyel okur için imge ürettiğini söyler. Mesela “*Jack, pub'dan sendeleyerek kıpkırmızı bir burunla çıktı*” cümlesindeki boşlukları okurun doldurabilmesi için alkolün pub yani barda içildiğini bilip burun kızarıklığına sebep olduğunu bilmesi gerekir. Bu da az çok potansiyel bir bilgi gerektirir.

Kitapta bu tarz örneklere değinen Eagleton, edebiyatın değişmeyen bir nesne olduğu anlayışına baştan karşı çıkar. Esere sabit bir anlam vermenin yolunun da sadece yazarın niyetinin bilinmesi olduğunu savunur. Ona göre edebiyat eleştirisi, edebi olarak eleştirel olduğu sürece belli bir okuma yöntemi dikte etmemelidir. Edebiyatın ve eleştirinin “saf” olamayacağına inanan Eagleton, kanıt olarak bireyin toplumsal ve tarihsel kodlarla bağlı olduğunu söyler.

Yapısalcılık ve Göstergibilim

Eagleton, bu bölümde Yeni Eleştiri kuramına burada da değinerek bu kuramın edebiyata toplumsal bir pratik olarak değil, estetik bir nesne olarak baktığını söyler. Daha sonra ise N.Frye'in eleştiriye nesnel bir sistemle disipline etmek istediğini belirtir. Edebiyat-eleştiri arasındaki sistemleşmeye değinen Frye hakkında Eagleton, edebiyatı dört anlatı türüne ayırmak istediğini ve edebiyatı “*özerk bir sözel yapı*” olarak görüp kendi sistemini kurmak istediğini söyler. Edebiyatın ütöpik kökenine değinen Frye, arketipler aracılığıyla evrenselliğe ulaşmayı amaçlamaktadır.

Babasıyla kavga eden oğulun kuyuya düşme anlatısına her yaklaşımın mesela psikanaliz yaklaşımına göre Oidipus kompleksi ile hümanist yaklaşıma göre dramatisasyon ile bakacağına değinen Eagleton, yapısalcılık kuramını ise anlam birimlerinin şematize edilmesi olarak açıklar. Baba-oğul yerine anne-kız, kuş-köstebek, çekirge-şelale gibi örneklemelerin

genişletilebileceğine değinen Eagleton, bu yöntemin değerlendirmeyi değil, analiz etmeyi amaçladığını söyler. Eagleton'a göre adına yaraşır bir yapısalcı olmak için her imgenin sadece diğerleriyle ilişkisi içinde anlaşılabilceğini iddia etmeniz gerekir.

F.Saussure'un 1960'daki meşhur olan dil yaklaşımına da değinen Eagleton, dilin diğer gösterenlerle farkındalığını koruduğu sürece önemine değinir. Roman Jakobson'un Rus Biçimcileri ile Modern yapısalcılar arasında köprü olduğunu belirten Eagleton, onun metonomi ve metafor arasındaki ayırımına dikkat çeker. Prag Dil Bilimi Okulu'nun da yapısalcılık ile göstergebilgisi kelimelerinin kaynaşım mekanı olduğunu bilgisini de verir.

Lèvi Strauss'un mitler üzerine yaptığı çalışmaların bir dizi temel tema ortaklığı gösterdiğini ve bu çalışmalar sonucu modern yapısalcılığın anlatı analizi üzerine yoğunlaşarak içerikten ziyade benzerlik aygıtlarını açığa çıkardığını Eagleton'dan öğreniriz. Daha sonra yapısalcılığın gelişimsel analizini sunan Eagleton, V.Propp'un; incelediği halk masallarını 7 eylem alanı ve 31 sabit işleve; A.J.Gremias'ın bunu daha da soyutlaştırarak 6 eyleyene (özne, nesne, verici, alıcı, yardımcı, hasım); T.Todorov'un dilbilgisel analizi (Decameron hikâyeleri) ile bunu kişiler: isim, karakterler: sıfat, eylem: fiil olarak kategorize ettiğini söyler. Genette ise metni 5 temel anlatı kategorisine ayırır.

Eagleton'a göre yapısalcılık, edebiyatı gizeminden ayırır. Böyle olduğu halde yapısalcılık O'na göre toplumsal ve tarihi anlam kuramının tohumlarını taşımaktadır. İlerleyen sayfalarda Eagleton, Saussure-Bakhtin mukayesesi yaparak Bakhtin'in Saussure'cü dilbilimi eleştirdiğine değinerek O'nun toplumsal yönüne vurgu yapar. Çünkü Bakhtin'e göre her gösterge toplumsal yan anlamla yüklü olduğu için dilin bir sistem değil ideolojilerle değişim ve dönüşüm yaşayan çatışma alanı olduğunu savunur.⁵

Dili J.L.Austin'in performatif-eylemsel-etkisel olarak ayırdığını söyledikten sonra Eagleton, edebiyatın gerçek işlevinin performatif olduğunu ve belli etkiler uyandırmak için de toplumsal eyleme dönüştüğünü söyler. Özet olarak yapısalcılar; metni, tüm değer yargılarından soyutlarlar ama yan anlamsal boyutunda inkâr edemezler. Yapısalcılara göre ideal bir okur, N.Chomsky'nin tabiriyle "dilsel yeterlilik" denen eserin tamamını anlayacak kodlara sahiptir.

Postyapısalcılık

Eagleton, F.Saussure'un dilbilimin kuramına değinerek O'nun dilde anlamın, farklılık meselesi/ürünü olduğunu belirtir. Örnek olarak *-tabii çeviri olduğu için çevirmenin örneği-* kaz, kar, yaz kelimeleri arasındaki farklılık belirtilir. Postyapısalcılar ise anlam göstergede mevcut olmadığı için bir göstergenin anlamı, o göstergenin ne olmadığına göre tanımlanacağını

⁵ F.Erkman (2010:203), Bakhtin'in Karnaval Kuramına değinerek edebi eserin monoloji değil diyoloji odaklı olduğunu belirterek edebi eserin bireylerin ve düşüncelerin çarpışma alanı olarak niteler.

savunur. Böylelikle sonsuza kadar göstergeler arasında bir bağ oluşacağı için Saussure'un sistemli⁶ ve sınırlı dil yapısı bozulur. Çünkü "kaz" kelimesi, kar ve yaz olmaya karşı çıkararak "kaz" olduğu için bir nevi kimliğini oluşturmada kar ve yaz kelimelerinin varlığına borçludur. Bu kelimeler de "kaz" kelimesinin kimliğinin parçaları olur. Bu kuramda açık seçik sınırlandırılmış bir dil yapısından ziyade göstergelerin karşılıklı ilişki ve dönüşümde bulunarak birbirlerinde iz bıraktıklarını belirten Eagleton, konuşma-yazı arasındaki farka da değinerek Batı felsefe geleneğinin insan sesine yüklediği yüceliği belirtir. Çünkü be gelenekte söz, özdür.

Yapıbozum yöntemiyle klasik yapısalcılar gibi ikili karşıtlıklar/ideolojiler de belirtilmeye çalışılır. Derrida, bu minval üzere metindeki bir dip notu bile metnin tamamına hükmedecek bir tehdit olarak algıladığı için inatla metni kurcalar. Eagleton; postyapısalcılığın Derrida'nın yapıbozum işlemleri, J.Lacan'ın psikanalitik düşünceleri, tarihçi M.Foucault'nun çalışmaları, feminist eleştirmen J.Kristeva'nın düşünceleri ile kuramsallaştığını belirtir.

Bu kurama göre bütün edebiyat metinlerarasıdır. Modern eleştiri, "yazarın ölümü" sloganını ilan ederek okura odaklanır. R.Barthes ise bu kuramın bir nevi eserden metne geçiş olduğunu belirterek eserden her istenilen anlamın çıkarılamayacağını söyler. Balzac'ın hikâyesini birimlere ayıran Barthes, bu hikâyeyi 5 anlatı koduna böler. "*Metnin Hazzi*" kitabında yazıya sığmayan Barthes, tüm ideolojik kuramlara ve belirlenmiş anlamlara karşı çıkar.

Bölümün sonunda konuyu özetleyen Eagleton Derrida'nın bu kuram ile sadece okuma tekniği geliştirmedeğini aynı zamanda bir düşünce sisteminin, siyasi yapının ve toplumsal kurumların gücünü korumasını sağlayan mantığı bozma/sökme çabasıdır.

Psikanaliz

Eagleton, 20.yüzyılın siyasi ve ideolojik karmaşalar geçirdiğinden dolayı bireyde endişe ve benlik parçalanması ortaya çıktığı için Freud'un bu durumu, sistematik bir bilgi alanı içinde ele aldığını söyleyerek Freud'un psikanalitik yaklaşımı hakkında genel bilgiler verir. Ama daha çok Oidipus kompleksine, haz ilkesine ve kızın iğdiş edildiğini zannederek sevgi nesnesini anneden babaya kaydırarak aşağılandığına da değinir. Hatta Oidipus kompleksini, nevrozların çekirdeği olarak imler.

Rüyalar hakkında da Freud'un tanımlamalarına yer veren Eagleton, rüyaların bilinçdışına giden ana yollar olduğunu söyler. Diğer yolların ise parapraxis, yanlış okumalar, dil sürçmeleri, şaka ve beceriksizlikler olarak belirtir. Eagleton, Freud'a yapılan eleştirilerin temellendirilmesi zor olan iddialar olduğunu belirtir. Bu eleştiriler şunlardır: Freud, çalışmalarını kendi

⁶ Hilmi Uçan'ın (2002:73) tespitine göre F.Saussure'un "sistem" dediği sözcük, Biçimcilerde ve L.Strauss'da "yapı", A.J.Greimas ile de "göstergebilim" sözcüğüne dönüşmektedir.

bilinçdışı arzularıyla şekillendirir. Her şeyi cinselliğe indirger. Bireyselci olup toplumsal ve tarihi nedenleri açıklamayıp kendine göre açıklama yapmaktadır.

Kadınları hakir gören Freud'un kuramını Lacan'ın dilsel terimlerle ve insan öznesinin toplumdaki yerinin dil merkezli olduğunu söylemesiyle yeniden ele aldığı belirten Eagleton, bundan dolayı Lacan'ın feminist eleştirmenler tarafından da beğenildiğini belirtir. İmgesel ve ayna evresiyle çocuğun benliğini yapılandırıldığını söyleyen Lacan, fallus evrede babanın devreye girmesiyle toplumsallaştığını söyler. Çünkü baba figürü, bir nevi toplumsal tabuyu temsil eder. Eagleton, burada psikanaliz yöntemiyle postyapısalcılık arasında bir bağ kurar. O'na göre çocuk, babanın devreye girmesiyle post-yapısal endişelere kapılır. Bu kurama göre, kimlikleşme sürecinde 3. kavramların devreye girmesiyle bir kavramlar ağı oluşur. Çocuk, dili öğrenmeye başlayınca da göstergenin ancak öteki göstergeler sayesinde bir anlamının olduğunu kavrar. Hatta rüyada at bile görse kuyruk da arkasından akla gelir. Buna binaen Lacan, bilinçdışının da dil gibi yapılandığını söyler.

Eagleton, burada Althusser'in devletin ideolojik aygıtları denemesini de göz önüne getirerek Lacan'ın psikanalitik kuramının kullanılarak ideolojinin toplumdaki işleyişini Althusser'in bu şekilde açıklamaya çalıştığını söyler. İdeolojinin bilinçli tercihler değil, bilinçdışı görüşleri kapsadığını söyleyen Eagleton, Lacan'ın ayna evresindeki çocuğun, ayna yardımıyla kendini tanıması ile birey öznenin de toplum aynasında az çok kendini bildiğini belirtir. Bu imgeler ile bir nevi öznenin gerçek durumu idealize edilir. Hatta Eagleton, şöyle bir çıkarımda da bulunur: Aynada görüntünün sabit kaldığını zannetmek gibi ideolojilerin de tutsağı olursak toplumsal gerçekliğe eleştirel yaklaşamayız.

Lacan'ın kuramı, toplum ile bilinçdışı sorununu çözmez ama Freudculuk bu sorunu irdelemeye yardımcı olur. Bu konuyla ilgili Eagleton, Lawrence'ın "*Oğullar ve Sevgililer*" romanını örnek olarak vererek tahlil eder. Romanda metnin bilinçdışını oluşturan alt-metinler de bulunur.

Eagleton, Freud'un iki yöntemle edebiyata katkıda bulunduğunu söyler: Hem yazarın psikanalitik boyuttaki izahını yapar hem de yazarın bilinçdışının sanattaki izlerini analiz eder. Sanatı nevrozla karşılaştırarak sanatçının hayal âlemine sığındığını iddia eder. Diğer edebiyat kuramlarının tersine edebi eser; bir yansıma değil, rüyalar gibi bir üretim biçimidir. Çünkü psikanaliz, sadece metni değil, metnin üretim sürecini de esas aldığı için bir nevi kuşkunun yorum-bilgisini de içerir.

Eagleton, diğer psikanalist edebiyat eleştirmenlerinin görüşlerini de değinir. Bir başka psikanalist edebiyat eleştirmeni olan N.Holland, edebiyat eserini okurda bilinçdışı fanteziler ve bunlara karşı savunma mekanizmaları oluşturma süreci olarak görür. Bir bakıma okur, edebi eser vasıtasıyla teskin edilebilir. Bloom ise Oidipus kompleksini yeniden yazar. Lacan'dan etkilenen feminist eleştirmen J.Kristeva'ya göre modern toplum, fallus merkezli olduğu için ataerkil olan dünyada karşı çıkılmaz doğrular olacaktır. Kısacası Freud'a

göre insan davranışlarının temel içgüdüleri acıdan kaçmak ve haz almak olduğu için şiir ve roman haz almak için okunur. Edebi değer ve haz sorunları, psikanaliz, dilbilim ve ideoloji arasındaki kesişim noktasındadır. Psikanalitik kuram, bireye psiko-sosyolojik sorunların doğası hakkında bazı şeyler öğretir.

Sonuç: Siyasi Eleştiri

Eagleton, burada sonuca varmaz. Edebiyat kuramının amacını sorgular. Dünyadaki sorunların çokluğu arasında bu kuramın uluslararası siyasetle alakasını belirtmeye çalışır. Çünkü bu bölüme kadar edebiyatın neliği üzerine kuramsal perspektifler sunan Eagleton, bu bölümde toplum bazlı iktidar ilişkileri ve edebiyat arasındaki bağı sorgular.

Eagleton, burada çoğu edebiyat kuramının da sorunları ele almaktan ziyade siyasal iktidar sistemine çanak tuttuğu için kuramları eleştirir. Her ne kadar edebiyat kuramı, modern ideolojilerden kaçsa bile fitratı gereği toplumsal ve tarihi gerçeklerden soyutlanamaz. Eagleton, edebiyat kuramının sorununun kapitalizmin egemen ideolojisiyle ne birleşmesi ne de yenebilmesi olarak görür.

Liberal hümanizmin, burjuva toplumunun bir araya getireceği en iyi insan ideolojisi olduğunu söyleyen Eagleton, üniversitelerdeki edebiyat kürsülerinin bu minval üzere bir nevi söylem koruyucuları olduğunu belirtir. Söylemden retorik kavramına geçen yazar, söylemi bir iktidar ve arzu biçimi olarak görür. Daha sonra ise bazı/diğer eleştiri kuramlarına kısaca değinir. Bunlardan liberal hümanist eleştiri; edebi çalışmaların bir amacı olduğunu, bunlardan birisinin de ahlaki değerlerin devam ettirilmesi gerektiğini, bunun ise ideolojik değerlerden ayrılamayacağını söyler. Feminist eleştiri ise toplumsal cinsiyet ve cinselliğin hem edebiyatın hem de diğer alanların ana teması olduğunu söyleyerek yazı ile cinsellik arasındaki sorunları ele alır. Sosyalist eleştiri ise –yazar ilk defa burada değinir- ideoloji ve sınıf mücadelelerinin tarihin malzemesi olduğunu öne sürerek bu kavramların edebiyatın da malzemesi olduğunu belirtir.

Kültürel zenginliği esas alan liberal eleştiri ile ayrılığa ve ayrımcılığın negatif etkilerine odaklanan feminist ve sosyalist eleştiri taban tabana zıtlık gösterir. Eagleton'ın, sosyalist ve feminist eleştiriye ayrı başlık altında almamasına yönelik akla soru gelebilir. Bunun sebebi, her kuramın aslında siyasi ve ideolojik olduğunu düşünmesinden kaynaklanabilir. Ayrıca Eagleton, kültürel ve siyasi eylemlerin sıkıca birleştikleri alanlar arasında kadın hareketlerini, kültür endüstrisini ve işçi sınıfının edebiyatını saymaktadır.

Sonsöz

Eagleton, bütün kuramların toplumsal şartlar göz önüne alındığında bir etki-tepki şeklinde ortaya çıktığını söyler. Bu yıllar, küresel mücadelenin yoğunlaştığı 1970'li yıllardır. Mesela Derrida'nın yaklaşımını, Fransız öğrencileri bir eleştiri metodu olarak ele alıp siyasi tepkilerini dile getirmişlerdir. Bir nevi evrensel değerler, edebiyatta ve edebiyat vasıtasıyla cisimleşir. Aynı şekilde Rus Biçimcilerinin, Fransız yapısalcılarının ve Alman

Alımlama kuramcılarının otaya çıkışı bu açıdan tesadüf olamaz. 1970'lerde petrol krizinin çıkması, devrimci-milliyetçilerin savaşı ve işçi hareketlerinin varlığı az da olsa Marksist eleştiri zayıflar. Bundan dolayı siyasi eleştiri işini, feminizm ve postyapısalcılık üstlenerek kimlik-toplum-akademi arasındaki bağı kurmaya ve korumaya çalıştılar. 1980'lerde Feminist eleştiri kuramı, bütün edebiyat kanonunu gözden geçirerek edebiyata yönelik yeni yaklaşımlar getirirler.

Yeni Tarihselcilik akımı ise bu süreçte tarihsel hakikatlere epistemolojik bir kuşkuyla yaklaşarak postmodern edebiyat kuramının ayak seslerini duyururlar. Bu akım, geçmişi şimdinin ışığı ile yargılamaktaydı. Eagleton, ilerleyen sayfalarda postkolonyalizm ve postmodernizm sürecine de değinir. Hatta postmodernizmin çok farklı görüşteki kuramcıları bir araya getirme gücüne değinir. Metafizik derinliğin reddedilmesinin, oyunsulluk ve duygulanım yoksunluğunun postmodernizmin ilkeleri arasında sayan Eagleton, edebiyatın öneminin, bölünmüş, parçalanmış bir dünyada evrensel değer hislerine yer vermesinden kaynaklandığını belirtir.

Sonuç olarak bu kitap, edebiyat kuramlarını teori temelli açıklamaktan ziyade edebi nesnenin ve edebiyatın söylem ve kültürü anlamlandırma pratiklerini ele alarak modern edebiyat kuramlarının siyasi ve ideolojik tarihin bir parçası olduğunu tezini öne sürer.

Kaynakça

Eagleton, Terry (2014). *Edebiyat Kuramı Giriş*, Çeviren: Tuncay Birkan, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Erkman-Akerson, Fatma (2010). *Edebiyat ve Kuramlar*. İstanbul: İthaki Yayınları.

Moran, Berna (2004). *Edebiyat Kuramları ve Eleştiri*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Uçan, Hilmi (2002). *Edebiyat Bilimi ve Eleştiri*. Ankara: Hece Yayınları.

Parla, Jale. Sunuş: "Yirminci Yüzyılda Edebiyat Eleştirisi ve Terry Eagleton".